

Correction of Twenty-Six Verses from Saadi's *Bustan* Corrected by Dr. Gholam Hossein Yousefi

**Masume Musayi
Baghestani ***

Assistant Professor, Department of Persian
Language and Literature, Allameh Tabataba'i
University, Tehran, Iran

Abstract

Among the famous and reliable corrections of Saadi's *Bustan*, including the corrected version of Professor Gholam Hossein Yousefi, despite many merits, there are some mistakes.

Professor Yousefi's proofreading is important in the literary and academic community and is used and cited by professors and students as one of the main sources of Saadi's poetry. The author, who has been teaching *Bustan* at the university for several years while appreciating the valuable efforts of Professor Yousefi, considers it her duty to share with the readers of this work the problems that have occurred to her while studying and teaching.

For this purpose, she first extracted the verses that seemed to have a connection with other verses in terms of meaning, syntactic structure, etc. Saadi and sometimes other poets chose the preferred recording.

*Corresponding Author: m.mousayi@atu.ac.ir

How to Cite: Musayi Baghestani, M. (2023). Correction of Twenty-Six Verses from Saadi's *Bustan* Corrected by Dr. Gholam Hossein Yousefi. *Literary Text Research*, 27(98), 325-360. doi: 10.22054/LTR.2023.69947.3615.

Therefore, in this article, twenty-six examples of these problems are classified and discussed in the following order:

1. Problems related to the meaning of the word or sentence.
2. Verses that do not match Saadi's speech style.
3. Problems that are related to the syntax of words.
4. Problems caused by not paying attention to the script of the text.
5. Problems related to the connection of verses.

Keywords: Bustan, Saadi, Correction, Gholam Hossein Yousefi.

1. Introduction

Gholam Hossein Yousefi's revision of Saadi's Bustan has more credibility and acceptance than other revisions of this book. although it is not without problems.

In this article, the author has reviewed and criticized twenty-six cases of Dr. Yousefi's proofreading problems.

2. Literature Review

Regarding the correction of Bustan, especially in the criticism of Yousefi's correction, two studies have been carried out: the book *Restored Verses of Saadi's Bustans* authored by Dr. Jafar Moayed Shirazi, in which one hundred and ten verses from Bustan are examined in terms of correction, and the article "Criticism on Correcting Some Verse of the Boostan" by Dr. Mohammad Nikmanesh, which examines twelve verses and is of course mostly related to the description of verses.

3. Methodology

First, the author extracted the verses that seemed to have problems in terms of meaning, syntactic structure, etc., and by referring to the description of the modified versions given by Professor Yousefi at the

end of the book, she examined the different recordings according to the style of Saadi's speech. in a technical and analogical way, citing and referencing the poems of Saadi and sometimes other poets, the author chose the preferred recording, and in the present article, she has reviewed twenty-six verses of such verses.

4. Conclusion

The total problems related to Bustan's correction, which have been reviewed in this article, can be divided into five categories:

1) Problems that are related to the meaning of the word or sentence and there are a total of nine cases in the following order:

1_1. Verse 72

Text recording:

Orphan, whose uncreated Koran soundly
Effaced so many confessions' libraries

یتیمی که ناکرده قرآن درست کتبخانه چند ملت بشست

Suggested recording: seven

1_2. Verse 226

Text recording:

Nature, this becomes to a man in prudence
In hope of good and fear of evil

طبیعت شود مرد را بخردی به امید نیکی و بیم بدی

Suggested recording: The verse should be removed.

1_3. Verse 527

Text recording:

But if he till late the night enlivens
Men sleep reposefully, and even soothed

وگر زنده دارد شب دیرتاز بخشبند مردم به آرام و ناز

Suggested recording: دیرتاز

1_4. Verse 1523

Text recording:

Tears his robes, like a rose at the hand of a thorn
For the warm lover smiles, like the pomegranate torn

بدرّد چو گل جامه از دست خار که خون در دل افتاده خندد چو نار

Suggested recording: ندرّد

1_5. Verse 2520

Text recording:

I have not seen a thorn pierce a flower so quick,
As the heads of his arrows pierced shields that were thick

چنان خار در گل ندیدم که رفت که پیکان او در سپرهای جفت

Suggested recording: زفت

1_6. Verse 2586

Text recording:

For a Tartar's hard arrow-head, stuck in the chest,
Is better than eating what will not digest

که در سینه پیکان تیر تبار به از نقل مأکول ناسازگار

Suggested recording: نقل

1_7. Verse 2905

Text recording:

Do not show to a man what lies hid in your mind!
For he, surely, will tell it to all he can find

تو پیدا مکن راز دل بر کسی که او خود نگوید بر هر کسی

Suggested recording: بگوید

1_8. Verse 2910

Text recording:

You know when a fiend from his cage gets away,
He will never return, though "la-houl"¹ you should say

تو دانی که چون دیو رفت از قفس نیاید به لاحول کس باز پس

1. La haul wa la kuwata ilia billah, "There is no strength nor power but in God." An expression used in case of sudden misfortune and to exorcise evil spirits, etc.

Suggested Recording: مرغ

1_9. Verse 3550

Text recording:

No better advice Sa'di's pages contain:

When a wall's undermined, do not near it remain!

در اوراق سعدی چنین پند نیست که چون پای دیوار کنندی مایست

Suggested recording: جز این

2) *Problems caused by neglecting Saadi's speech style:*

2_1. Verse 459

Text recording:

Should a man rule the world from the East to the West,

And plunder the rich, he's a beggar at best

بر آفاق اگر سر به سر پادشاست چو مال از توانگر ستاند گداست

Suggested recording: رعیت

2_2. Verse 1440

Text recording:

Perhaps the renowned one attacked you, instead?

And, from weakness, you failed in the combat, and fled?"

مگر بر تو نام آوری حمله کرد؟ نیاوردی از ضعف تاب نبرد

Suggested recording: زور آوری

2_3. Verse 2138

Text recording:

Why do you wish well for an infidel pest?
On the city and people, why evil request?

چو بدعهد را نیک خواهی ز بهر چه بد خواستی بر سر خلق شهر

Suggested recording: The verse should be removed.

2_4. Verse 2268

Text recording: The English version of this verse is not available.

چرا کرد باید نماز از نشست؟ چو در رقص بر می توانند جست

Suggested recording: The verse should be removed.

2_5. Verse 2635

Text recording:

If your outward appearance be hideous, or fine,
Has it not been portrayed by the Artist Divine?

گرت صورت حال، بد یا نکوست نگارنده دست تقدیر، اوست

Suggested recording: نگاریده دست تقدیر

2_6. Verse 3659

Text recording:

Shed a shower of tears, now that eyes you have got!

There's a tongue in your mouth, let excuses be brought!

کنونت که چشم است اشکی بیار زبان در دهان است عذری بیار

Suggested recording: کنون کت زبان

3) *Some problems are related to the syntax of words:*

3_1. Verse 243

Text recording:

But a very short time sees the structure effaced

Of him who an evil foundation has placed

بسی برنیاید که بنیاد خود بکند آن که بنیاد بنیاد بد

Suggested recording: بسی برنیامد

3_2. Verse 480

Text recording:

I have conquered a world by my manhood and strength;

And yet, to the grave cannot bear it at length."

گرفتیم عالم به مردی و زور ولیکن نبردیم با خود به گور

Suggested recording:

گرفتند عالم به مردی و زور ولیکن نبردند با خود به گور

3_3. Verse 2276

Text recording:

When a man has a great many others disgraced;
What cares he when any one's honour's effaced?"

یکی کرده بی آبرویی بسی چه غم داردش ز آبروی کسی؟

Suggested recording: دارد از

3_4. Verse 3636

Text recording:

Yourself in the Oxus, who told you to cast?
If you do, with your hands and your feet strike out fast!

که گفتت به جیحون درانداز تن؟ چو افتاد هم دست و پاییی بزن

Suggested recording: افتاده‌ای

4) *Four of the problems are caused by neglecting the script.*

4_1. Verse 32

Text recording:

The Eternal Weil-Doer, admiring good ways,

In the womb with Fate's pencil a figure portrays.

قدیمی نکوکار نیکی پسند به کلک قضا در رحم نقشبند

Suggested recording: قدیم

4_2. Verse 3325

Text recording:

When they stopped the supply and divided the string,
To the breast of the mother your hand had to cling.

چو نافش بریدند روزی گسست به پستان مادر در آویخت دست

Suggested recording:

چو نافش بریدند و روزی گسست به پستان مادر در آویخت دست

4_3. Verse 3632

Text recording:

Fate deprived me of time, in a sorrowful hour,
Of which ev'ry day was the great "night of 'Pow'r."

قضا روزگاری ز من در ربود که هر روزی از وی شبی قدر بود

Suggested recording: شب

4_4. Verse 3695

Text recording:

Fancy caused him to dote, and look frenzied and wan;
The crab sunk its claws in the brains of the man.

خیالش خرف کرده کالیوه‌رنگ به مغزش فرو برده خرچنگ، چنگ

Suggested recording:

خیالش خرف کرد و کالیوه‌رنگ به مغزش فرو برده خرچنگ، چنگ

5) *Another problem is related to the vertical connection of the verses, which is the result of moving the verses:*

1-5. Some verses have been moved from 261 to 276, and the correct order is as follows:

The Great show for travelers solicitous care,
That their name linked with praise through the world they may bear.

Very soon will the kingdom experience decay,
From which the poor stranger heart grieved comes away.

Be the stranger's companion and traveller's friend !
For a trav'ller will cause a good name to extend.

Show respect to a guest and the pilgrims revere ;
From their miseries, likewise, preserve yourself clear !

From a stranger's regard it is well to abstain ;
For a foe can the look of a friend eas'ly feign.

The stranger, with mischievous thoughts in his head,

Do not hurt ! but expel from the country, instead.

.....

* * *

The rank of your aged retainers upraise!

For those you have reared never show rebel ways.

.....

5_2. Verses 1180 to 1182 have nothing to do with the preceding and following verses and are related to another place, probably related to the seventh chapter (در عالم تربیت).

3-5. Verses 2914 to 2920 are superfluous or belong to another place.

.

تصحیح ۲۶ بیت از بوستان سعدی؛ مصحح دکتر غلامحسین

یوسفی

استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

* معصومه موسایی باغستانی

چکیده

در میان تصحیحات معتبر و مشهور بوستان سعدی از جمله نسخه مصحح غلامحسین یوسفی با وجود محاسن بسیار، اشتباهاتی نیز به چشم می‌آید و با توجه به اینکه تصحیح استاد یوسفی در جامعه ادبی و دانشگاهی از اهمیت خاصی برخوردار است و به عنوان یکی از منابع اصلی درس اشعار سعدی مورد استفاده و استناد استادان و دانشجویان است، نگارنده که سالیانی چند به تدریس بوستان در دانشگاه اشتغال دارد، ضمن ارج نهادن به زحمات و کوشش‌های ارزنده ایشان بر خود فرض می‌داند اشکالاتی که حین مطالعه و تدریس به نظرش رسیده است با خوانندگان این اثر به ویژه قشر دانشگاهی در میان بگذارد. برای این منظور، نخست بیت‌هایی که به نظر می‌رسید از لحاظ معنایی یا ساختار نحوی، ارتباط عمودی با بیت‌های دیگر و... اشکال و ایرادی دارد، استخراج کرده و با مراجعه به شرح نسخه بدل‌ها به شیوه فنی و قیاسی با استناد و استشهاد به اشعار سعدی و بعضاً شاعران دیگر، ضبط ارجح را انتخاب کرد. از این رو، در مقاله حاضر، ۲۶ نمونه از این اشکالات طبقه‌بندی و به ترتیب زیر مطرح و بررسی شده است:

- ۱- اشکالاتی که به معنای کلمه یا جمله مربوط می‌شود.
- ۲- بیت‌هایی که با سبک سخن سعدی همخوانی ندارد.
- ۳- اشکالاتی که مربوط به نحو کلام است.
- ۴- اشکالاتی که ناشی از بی‌توجهی به رسم الخط متن است.
- ۵- اشکالاتی که به ارتباط عمودی ابیات مربوط می‌شود.

کلیدواژه‌ها: بوستان، سعدی، تصحیح، غلامحسین یوسفی.

مقدمه

کتاب ارزشمند بوستان از آغاز تألیف تاکنون از جهات مختلف مورد توجه خاص و عام بوده و هست؛ چنانکه:

۱- در سال‌های دور از مهم‌ترین منابع درسی مکتبخانه‌ها و مدارس بوده و هم‌اکنون در دانشکده‌های ادبیات نیز تدریس می‌شود.

۲- گزیده‌های متعددی از آن تهیه شده است.

۳- به زبان‌های مختلف ترجمه شده است.

۴- استادان بزرگی همچون سودی بسنوی، محمدعلی ناصح، محمد خزائلی، غلامحسین یوسفی و... هر کدام به نحوی به شرح و توضیح بوستان پرداخته‌اند.

۵- برخی از محققان اروپایی و ایرانی به تصحیح آن همت گماشتند؛ از جمله: کارل هاینریش گراف^۱ آلمانی، رستم علی‌اف^۲ روسی، سودی بسنوی، حبیب یغمایی، عبدالعظیم قریب، محمدعلی فروغی، اسماعیل امیرخیزی، محمدعلی ناصح، نورالله ایزدپرست و غلامحسین یوسفی و از این میان، تصحیح غلامحسین یوسفی و محمدعلی فروغی بیشتر مورد استفاده و استناد قرار گرفته است و در سال‌های اخیر، تصحیح غلامحسین یوسفی به عنوان معتبرترین تصحیح انتقادی از اقبال و استقبال بیشتری برخوردار شده است و در اغلب دانشکده‌های ادبیات، همین چاپ معرفی و تدریس می‌شود.

استاد یوسفی متن بوستان را با استفاده از ۱۰ نسخه خطی تصحیح کرده و از چاپ‌های معتبر و شرح‌ها و ترجمه‌های بوستان نیز استفاده کرده است. اساس کار ایشان نسخه خطی کلیات سعدی متعلق به گرینوی است که تاریخ تحریر آن ماه صفر ۷۲۰ و نسخه‌ای کامل و معتبر است (سعدی، ۱۳۷۲: ۱۳) و از میان نسخ دیگر، به نسخه خطی کلیات سعدی کتابخانه دیوان هند در لندن نیز که آن هم نسخه‌ای معتبر است، توجه خاص شده است (همان: ۱۵).

نویسنده مقاله حاضر که سال‌هاست تدریس بوستان را در دانشگاه برعهده دارد و منبع اصلی او بوستان مصحح استاد یوسفی است در مدت تدریس به مواردی برخورد که به نظر

1. Graf, K. H.

2. Aliof, R.

می‌رسید ضبط واژه یا جمله از لحاظ معنایی یا نحوی اشکال دارد یا با سبک سخن سعدی همخوان نیست یا بین برخی ابیات، ارتباط عمودی برقرار نیست و...؛ از این رو، در مقاله حاضر، حاصل تأملات خود را در تصحیح مواردی از این دست در اختیار خوانندگان قرار می‌دهد.

۱. پیشینه پژوهش

در باب تصحیح بوستان به ویژه در نقد تصحیح یوسفی، دو پژوهش انجام شده است: کتاب «بازیافت بوستانی‌های سعدی» تألیف جعفر مؤید شیرازی (۱۳۷۷) که در آن ۱۱۰ بیت از بوستان به لحاظ تصحیح بررسی شده است و مقاله «نقد و نظری بر شرح و تصحیح ابیاتی از بوستان سعدی» از محمد نیک‌منش که به بررسی ۱۲ بیت پرداخته شده و البته اغلب به شرح ابیات مربوط می‌شود. بدیهی است مواردی که نگارنده این سطور، نقد و بررسی کرده است، جدای از ابیاتی است که در پژوهش‌های پیشین آمده است؛ بجز سه بیت (بیت‌های ۳۲، ۲۵۲۰ و ۲۶۳۵) که در تکمیل نظر مؤید شیرازی مطرح شده است (ن. ک: مؤید شیرازی، ۱۳۷۷: ۳۳، ۱۳۲، ۱۳۵).

۲. روش پژوهش

نگارنده نخست بیت‌هایی که به نظر می‌رسید از لحاظ معنایی یا ساختار نحوی، ارتباط عمودی با بیت‌های دیگر و... اشکال و ایرادی دارد، استخراج کرد و با مراجعه به شرح نسخه‌بدل‌هایی که استاد یوسفی در پایان کتاب آورده است، ضبط‌های مختلف را با توجه به سبک سخن سعدی بررسی کرد و به شیوه فنی و قیاسی با استناد و استشهاد به اشعار سعدی و بعضاً شاعران دیگر، ضبط ارجح را انتخاب کرد و در مقاله حاضر، تعداد ۲۶ بیت از اینگونه ابیات را نقد و بررسی کرده است. اشکالات یاد شده به طور کلی پنج دسته است به ترتیب زیر:

- ۱- اشکالاتی که به معنای کلمه یا جمله مربوط می‌شود.
- ۲- اشکالاتی که با سبک سخن سعدی همخوانی ندارد.
- ۳- اشکالاتی که مربوط به نحو کلام است.
- ۴- اشکالاتی که ناشی از بی‌توجهی به رسم‌الخط متن است.

۵- اشکالاتی که به ارتباط عمودی ابیات مربوط می‌شود.

بیت‌ها به صورت طبقه‌بندی شده در ذیل عناوین یاد شده مطرح و بررسی شده است؛ با این توضیح که در ذیل هر عنوان، بیت‌ها به ترتیب شماره مطرح شده و شماره بیت‌ها مربوط به چاپ یوسفی است. در استناد به مقدمه و شرح نسخه‌بدل‌ها که در چاپ یوسفی آمده به شماره صفحه ارجاع داده شده است، اما هر جا بیتی از بوستان یوسفی نقل شده، شماره بیت با حرف «ب» مشخص شده است. در ارجاع به چاپ‌های دیگر بوستان و قصاید و غزلیات سعدی و نیز اشعار شاعران دیگر به شماره صفحه مربوط استناد شده است.

۳. یافته‌ها

۳-۱. اشکالات مرتبط با معنای کلمه یا جمله

اشکالاتی که به معنای کلمه یا جمله مربوط می‌شود؛ به این نحو که یا جمله مبهم است؛ مثل نمونه ۳-۱-۲ (بیت ۲۲۶) یا کلمه‌ای در آن آمده که معنای آن مناسب متن نیست؛ مثل نمونه‌های ۳-۱-۳ و ۳-۱-۶ (بیت‌های ۵۲۷ و ۲۵۸۶). یا به ابیات قبل از بیت مورد بحث توجهی نشده که می‌توان به نمونه ۳-۱-۴ (بیت ۱۵۲۳) اشاره کرد. یا معنی بیت، خلاف نظر گوینده است؛ چنانکه در نمونه ۳-۱-۹ (بیت ۳۵۵۰) می‌بینیم. این اشکالات جمعاً ۹ مورد و به ترتیب شماره ابیات از این قرار است:

۳-۱-۱. بیت ۷۲

یتیمی که ناکرده قرآن درست کتبخانه چند ملت بشست

در چاپ قریب و نسخه خطی کتابخانه چستربیتی به جای «چند»، عدد «هفت» ضبط شده است (سعدی، ۱۳۷۲: ۴۲۱) که به لحاظ فصاحت و هم بلاغت بر ضبط متن ترجیح دارد؛ از این جهت که «چند» بر تعداد مبهم دلالت دارد و معنی بیت می‌شود: یتیمی که... کتبخانه تعدادی از آیین‌ها را بشست! در حالی که عدد «هفت» علاوه بر اینکه نشان کامل بودن است بر شمول نیز دلالت دارد و در نتیجه هفت ملت؛ یعنی همه آیین‌ها:

یتیمی که ناکرده قرآن درست کتبخانه هفت ملت بشست

۳-۱-۲. بیت ۲۲۶

طبیعت شود مرد را بخردی به امید نیکی و بیم بدی

این بیت هم از لحاظ معنایی و هم به لحاظ فصاحت، بیت سست و ضعیفی است و بعید است از سعدی باشد؛ چنانکه در چهار نسخه خطی نیامده است (سعدی، ۱۳۷۲: ۴۲۵). ضمن اینکه بین بیت قبل و بعد آن، فاصله معنایی ایجاد کرده و به ارتباط عمودی ابیات لطمه زده است. چنانکه با حذف آن، انسجام معنایی و ترتیب منطقی بین بیت ۲۲۵ و ۲۲۷ حفظ می‌شود:

اگر جاده‌ای بایدت مستقیم ره پارسایان امید است و بیم
گر این هردو در پادشه یافتی در اقلیم و ملکش پنه یافتی

۳-۱-۳. بیت ۵۲۷

وگر زنده دارد شب دیرتاز بخشبند مردم به آرام و ناز

واژه «دیرتاز» در هفت نسخه به صورت «دیرباز» و در پنج نسخه به صورت «دیریاز» ضبط شده است (سعدی، ۱۳۷۲: ۴۳۲) که ضبط اخیر، مناسب‌تر است و ارجح بر دو ضبط نخست؛ زیرا «دیرتاز» صفتی است که در مورد اسب یا حیوانی به کار می‌رود که تاخت ممتد و طولانی دارد (دهخدا، ذیل دیرتاز). واژه «دیرباز» هم که در بعضی نسخ آمده به معنی روزگار قدیم یا قدیم‌الایام است؛ در حالی که «دیریاز» به معنی دیرکشنده، دیرنده و دراز (همان، ذیل دیریاز)، به‌ویژه در شاهنامه بارها به عنوان صفت برای شب به کار رفته است:

اگر چند باشد شب دیریاز برو تیرگی هم نماند دراز
(فردوسی، ۱۹۶۶، جلد ۲: ۲۰۸)

در قرن هفتم این واژه بسامد کمتری در متون دارد و در شعر سعدی معمولاً برای شب، صفت دراز به کار می‌رود:

شب دراز به امید صبح، بیدارم مگر که بوی تو آرد نسیم اسحارم
(سعدی، ۱۳۶۴: ۵۵۴)

و تنها در بیت مورد بحث صفت «دیرباز» به کار رفته است که چون در ارتباط با بیت قبل است، هر دو بیت نقل می‌شود:

اگر خوش بخشید ملک بر سریر نپندارم آسوده خسبد فقیر
وگر زنده دارد شب دیرباز بخشبند مردم به آرام و ناز

۳-۱-۴. بیت ۱۵۲۳

بدرّد چو گل جامه از دست خار که خون در دل افتاده خندد چو نار
در دو نسخه به جای «بدرّد»، «ندرّد» ضبط شده است (سعدی، ۱۳۷۲: ۴۵۶) و با توجه به بیت قبل بر ضبط متن ترجیح دارد:

کسی را که با دوستی سر خوش است نبینی که چون بار دشمن کش است
ندرّد چو گل جامه از دست خار که خون در دل افتاده خندد چو نار

فاعل «ندرّد» در بیت قبل آمده است: کسی که با دوستی سرخوش است، بار دشمن را تحمل می‌کند و مثل گل نیست که از دست خار، اظهار بیتابی و ناراحتی کند؛ بلکه مثل انار اگر چه خونین دل است می‌خندد.

۳-۱-۵. بیت ۲۵۲۰

چنان خار در گل ندیدم که رفت که پیکان او در سپرهای جفت

استاد یوسفی واژه «جفت» را به معنی خمیده دانسته و سخن تفضلی را نقل کرده که ایشان «چفت» را صحیح دانسته است به معنای خمیده است (سعدی، ۱۳۷۲: ۳۵۲)، اما اگر به معنی بیت و تشبیه به کار رفته دقت کنیم، می‌بینیم که از لحاظ معنایی و نیز هنری، اشکالی در ضبط «جفت» یا «چفت» است. در این بیت شاعر می‌خواهد قدرت تیراندازی شخصیت داستان را نشان دهد که پیکانش به راحتی از سپر عبور می‌کند و خمیده یا غیرخمیده بودن آن اهمیتی ندارد. در حالی که اگر ضبط حاشیه نسخه اساس (نسخه خطی کلیات متعلق به گرینوی) و چاپ‌های گراف، امیرخیزی و ناصح (همان: ۴۷۴) را بپذیریم که صفت «زفت» برای سپر آمده، علاوه بر جناس خط (رفت/ زفت)، اغراق بیت هم بیشتر می‌شود؛ یعنی قدرت او در تیراندازی آنقدر زیاد بود که پیکانش از سپرهای ستبر هم می‌گذشت:

چنان خار در گل ندیدم که رفت که پیکان او در سپرهای زفت

۳-۱-۶. بیت ۲۵۸۶

که در سینه پیکان تیر تبار به از نقل ماکول ناسازگار

واژه «نقل» در این بیت، مفید معنای مناسبی نیست و صورت صحیح آن مطابق ضبط نسخه‌های متعدد خطی و چاپی، «ثقل» است (سعدی، ۱۳۷۲: ۴۷۵)؛ به معنای سنگینی که در اینجا سنگینی معده و شکم درد منظور است (ن. ک: دهخدا، ذیل ثقل). برای تأیید این مدعا مرور بخشی از حکایت مربوط، خالی از فایده‌ای نیست:

شبی گردی از درد پهلو نخفت طیبی در آن ناحیت بود و گفت:
از این دست کاو برگ رز می‌خورد عجب دارم از شب به پایان برد
که در سینه پیکان تیر تبار به از ثقل ماکول ناسازگار

۳-۱-۷. بیت ۲۹۰۵

تو پیدا مکن راز دل بر کسی که او خود نگوید بر هر کسی

در بعضی نسخ خطی و چاپی به جای «نگوید»، «بگوید» آمده و اگر چه مصحح محترم در شرح نسخه بدل‌ها هر دو وجه را مفید معنی دانسته است (سعدی، ۱۳۷۲: ۴۸۱)، اما «هر کسی» با فعل منفی (نگوید) همخوانی ندارد، بلکه با فعل مثبت (بگوید) در تناسب است و شاعر می‌گوید: راز دل با کسی مگوی؛ زیرا که او قطعاً به دیگران خواهد گفت. بنابر این صورت صحیح بیت می‌شود:

تو پیدا مکن راز دل بر کسی که او خود بگوید بر هر کسی

۳-۱-۸. بیت ۲۹۱۰

تو دانی که چون دیو رفت از قفس نیاید به لاحول کس باز پس

در نسخه کتابخانه چستریتی به جای «دیو»، «مرغ» آمده (همان) و به دلایل زیر، بر ضبط متن ترجیح دارد.

۱- ارتباط بین مرغ و قفس

۲- شواهدی از سعدی که همین مضمون را به کار برده است؛ یعنی «مرغی که از قفس پرید، دوباره بر نمی‌گردد» از جمله این بیت:

چو مرغ از قفس رفت و بگسست قید دگر ره نگرده به سعی تو صید
(سعدی، ۱۳۷۲: ب ۳۷۳۹)

۳- دیو را در شیشه می‌کنند؛ نه در قفس:

بداندیش را جاه و فرصت مده عدو در چه و دیو در شیشه به
(همان: ب ۱۶۱۷)

۴- در این بخش از بوستان، سعدی سه تمثیل متفاوت برای حفظ اسرار و اینکه مراقب گفتار خود باشیم، آورده است و بیت حاضر، جدای از تمثیل قبلی است که می‌گوید:

سخن دیو بندی است در چاه دل به بالای کام و زبانش مهل
توان باز دادن ره نره دیو ولی باز نتوان گرفتن به ریو

کما اینکه پس از بیت مورد بحث، تمثیل دیگری نیز می آورد:

یکی طفل برگیرد از رخس، بند نیاید به صد رستم اندر کمند

۳-۱-۹. بیت ۳۵۵۰

در اوراق سعدی چنین پند نیست که چون پای دیوار کندی مایست

این بیت در حکایت معروف سفر هندوستان و مواجه شدن سعدی با بت پرستان آمده
که منجر می شود به کشته شدن برهمن و گریختن سعدی:

چو دیدم که غوغایی انگیختم رها کردم آن بوم و بگریختم

و در ادامه با مثال های گوناگون بر ضرورت فرار کردن از چنین موقعیتی تأکید می کند:

چو اندر نیستانی آتش زدی ز شیران پرهیز اگر بخردی
مگش بچه مار مردم گزای چو گشتی، در آن خانه دیگر مپای

....

در اوراق سعدی چنین پند نیست که چون پای دیوار کندی مایست

بیت اخیر که بیت مورد بحث ماست در چهار نسخه نیامده و ضبط متن هم اشکال
اساسی دارد؛ چرا که از لحاظ معنایی با بیت های قبل در تعارض است؛ مگر اینکه ضبط
نسخه خطی کلیات سعدی متعلق به آستان قدس رضوی (سعدی، ۱۳۷۲: ۴۹۳) و چاپ
گراف (سعدی، ۱۸۵۸: ۳۹۵) و نسخه خطی متعلق به میناسیان را بپذیریم که به جای «چنین»،
«جز این» ضبط شده است:

در اوراق سعدی جز این پند نیست که چون پای دیوار کندی مایست

۲-۳. اشکالات ناهمخوان با سبک سخن سعدی

اشکالاتی که با سبک سخن سعدی همخوانی ندارد؛ چه از لحاظ فصاحت کلام یا انتخاب واژه مناسب و چه از لحاظ آرایه‌های ادبی؛ مثل نمونه ۲-۴ (بیت ۲۲۶۸). این اشکالات به شش مورد می‌رسد:

۳-۲-۱. بیت ۴۵۹

بر آفاق اگر سر به سر پادشاست چو مال از توانگر ستاند گداست

در دو نسخه خطی به جای «توانگر»، «رعیت» ضبط شده و به نظر مناسب‌تر است؛ چرا که مال ستاندن از توانگر چندان عجیب و عیب نیست که ستاندن مال از فقیر (مسکین، درویش، رعیت و...)؛ چنان که در بیت بعد می‌گوید:

بمرد از تهیدستی آزادمرد ز پهلوی مسکین شکم پر نکرد

۳-۲-۲. بیت ۱۴۴۰

مگر بر تو نام‌آوری حمله کرد؟ نیاوردی از ضعف تاب نبرد

در نسخه خطی کتابخانه چستربیتی که «تاریخ تحریر قسمت عمده آن بعد از ۶۸۳ ق. است» (سعدی، ۱۳۷۲: ۱۴) به جای «نام‌آور» واژه «زور‌آور» ضبط شده (همان: ۴۵۴) که از لحاظ معنایی ارجح است؛ زیرا در مواردی که سخن از قدرت و شجاعت است، سعدی همین واژه را به کار برده است؛ از جمله:

یکی پنجه آهنین راست کرد که با شیر زور‌آوری خواست کرد
(همان: ب ۱۷۹۶)

نه هر که دعوی زورآوری کند با ما به سر برد، که سعادت به پهلوانی نیست
(سعدی، ۱۳۶۳: ۷۱۰)

بنابراین ضبط صحیح بیت مورد بحث چنین است:

مگر بر تو زورآوری حمله کرد؟ نیاوردی از ضعف تاب نبرد

۳-۲-۳. بیت ۲۱۳۸

چو بدعهد را نیک خواهی ز بهر چه بد خواستی بر سر خلق شهر

این بیت اگرچه در نسخه‌ی اساس (نسخه خطی کلیات سعدی متعلق به گرینوی) که به گفته‌ی دکتر یوسفی «نسخه‌ای است کامل و معتبر» (سعدی، ۱۳۷۲: ۱۳) نیامده است (همان: ۴۶۸)، اما یوسفی با توجه به چند نسخه‌ی دیگر، آن را در متن و در میان گروه آورده است که منطقی به نظر نمی‌رسد؛ زیرا سعدی همین مطلب را در بیت قبل به فصاحت و زیبایی بیان کرده است:

کسی گفتش: ای قدوه‌ی راستی بر این بد چرا نیکویی خواستی؟

و بعید است همین مضمون را دوباره و بلافاصله بعد از این بیت، در بیتی سست و ضعیف بیان کند. در واقع تکرار مطلب در حکایتی موجز، آن هم با بیانی غیرفصیح با سبک سعدی سازگاری ندارد.

گفتنی است که بیت مورد بحث در نسخه‌ی خطی کلیات سعدی متعلق به کتابخانه آستان قدس رضوی هم نیامده است (همان).

۳-۲-۴. بیت ۲۲۶۸

چرا کرد باید نماز از نشست؟ چو در رقص بر می‌توانند جست

در نسخه خطی کلیات سعدی کتابخانه هند در لندن این بیت نیامده است (همان: ۴۷۰) و با اینکه در تصحیح بوستان به این نسخه که «نسخه‌ای است معتبر، توجه خاص شده» (همان: ۱۵) عجیب است که چنین بیت سست و غیرفصیحی در متن گنجانده شده است؛ به ویژه که در بیت پیش از آن، همین مطلب با زبانی شیوا و رسا بیان شده است:

مبین در عبادت که پیرند و سست که در رقص و حالت جوانند و چست

۳-۲-۵. بیت ۲۶۳۵

گرت صورت حال، بد یا نکوست نگارنده دست تقدیر، اوست

در نسخه کتابخانه پاریس و چاپ‌های گراف، امیرخیزی و ناصح (سعدی، ۱۳۷۲: ۴۷۶) مصرع دوم به گونه دیگری ضبط شده:

گرت صورت حال، بد یا نکوست نگاریده دست تقدیر اوست

هر دو ضبط، گویای این باور است که فاعل حقیقی خداست؛ با این تفاوت که ضبط نخست می‌گوید: خداوند، نگارنده دست تقدیر است و ضبط دوم می‌گوید: صورت حال، چه خوب باشد چه بد، دست تقدیر الهی آن را نقش کرده است. به استناد بیت‌هایی از سعدی و شاعران دیگر که افعال را به تقدیر و قضا و قدر یا دست تقدیر خداوند اسناد داده‌اند:

پاک و بی‌عیب خدایی که به تقدیر عزیز ماه و خورشید مسخر کند و لیل و نهار
(سعدی، ۱۳۶۳: ۷۲۰)

دست تقدیر آسمان را پی کند گر دور او گام بردارد نه بر وفق مراد و کام تو
(انوری، ۱۳۷۲: ۷۲۶)

چون مصفا گشتی از اوصاف نفسانی، تو را دست تقدیر تعالی گوید: ای سید تعال
(سنایی، ۱۳۸۸: ۳۵۳)

می توان گفت ضبط نسخه بدل های یادشده، صحیح و بر ضبط متن ارجحیت دارد:

گرت صورت حال، بد یا نکوست نگاریده دست تقدیر اوست

۳-۲-۶. بیت ۳۶۵۹

کنونت که چشم است اشکی بیار زبان در دهان است عذری بیار

در چهار نسخه خطی (همان: ۴۹۴)، مصرع دوم به این صورت ضبط شده است: «کنون

کت زبان است عذری بیار» که به دلایل زیر، بر ضبط متن ترجیح دارد:

۱- با ساختار مصرع اول همسان است.

۲- از لحاظ معنایی دقیق تر است.

۳- جمله «زبان در دهان است» به دلیل حشوی که در آن است (در دهان)، فصاحت «کنون

کت زبان است» را ندارد.

بنابراین ضبط ارجح که به زبان سعدی نزدیک تر است، چنین است:

کنونت که چشم است اشکی بیار کنون کت زبان است عذری بیار

۳-۳. اشکالات مرتبط با نحو کلام

اشکالاتی که مربوط به نحو کلام است و جمله از لحاظ نحوی فصیح نیست که در چهار

بیت می بینیم:

۳-۳-۱. بیت ۲۴۳

بسی برنیاید که بنیاد خود بکند آن که بنهاد بنیاد بد

در سه نسخه به جای «برنیاید»، فعل به صورت ماضی (برنیامد) است (همان) و با توجه به فعل های بعد (بکند و بنهاد) که ماضی هستند، ضبط «برنیامد» صحیح است و استفاده از فعل ماضی در جهت عبرت آموزی از گذشتگان است. به عبارت دیگر، می توان گفت که «برنیاید» در صورتی صحیح است که فعل های بعد هم مضارع باشد؛ مانند بیت زیر:

بسی برنیاید که خاکش خورد
دگر باره بادش به عالم برد
(سعدی، ۱۳۷۲: ب ۲۴۹۸)

با این توضیحات، ضبط صحیح بیت چنین است:

بسی برنیامد که بنیاد خود
بگند آن که بنهاد بنیاد بد

۳-۲-۳. بیت ۴۸۰

گرفتیم عالم به مردی و زور
ولیکن نبردیم با خود به گور
این بیت، آخرین بیت از حکایت کوتاه زیر است:

شنیدم که جمشید فرخ سرشت
بر این چشمه چون ما بسی دم زدند
برفتند چون چشم بر هم زدند
ولیکن نبردیم با خود به گور
گرفتیم عالم به مردی و زور

اشکال بیت مورد بحث در این است که فعل در هر دو مصرع برخلاف بیت قبل به صورت اول شخص آمده (گرفتیم و نبردیم) و این عدم تطابق هیچ وجهی ندارد. در حالی که در بعضی نسخ (سعدی، ۱۳۷۲: ۴۳۱)، فعل های این بیت، مطابق بیت قبل به صورت سوم شخص آمده و ضبط صحیح همین است:

گرفتند عالم به مردی و زور
ولیکن نبردند با خود به گور

۳-۳-۳. بیت ۲۲۷۶

یکی کرده بی آبرویی بسی / چه غم داردش ز آبروی کسی؟

در این بیت ضمیر «ش» در «داردش» زاید است و صورت صحیح بیت، مطابق هفت نسخه خطی و چاپ‌های گراف، قریب، امیرخیزی و رستم علی‌اف (سعدی، ۱۳۷۲: ۴۷۰) چنین است:

یکی کرده بی آبرویی بسی / چه غم دارد از آبروی کسی؟

همین بیت با ضبط اخیر، عیناً در گلستان سعدی تصحیح خود دکتر یوسفی نیز آمده است (سعدی، ۱۳۷۷: ۱۴۵).

۳-۳-۴. بیت ۳۶۳۶

که گفتت به جیحون درانداز تن؟ / چو افتاد هم دست و پای بزن

حذف شناسه دوم شخص در فعل «افتاد» وجهی ندارد و بهتر است ضبط نسخه بدل‌ها (سعدی، ۱۳۷۲: ۴۹۴) را بپذیریم:

که گفتت به جیحون درانداز تن؟ / چو افتاده‌ای دست و پای بزن

۳-۴. اشکالات ناشی از بی توجهی به رسم الخط متن

اشکالاتی که ناشی از بی توجهی به رسم الخط متن است:

۳-۴-۱. بیت ۳۲

قدیمی نکوکار نیکی پسند / به کلک قضا در رحم نقشیند

در این بیت که در آغاز بوستان و در نیایش خداوند آمده است به بعضی از صفات باری تعالی اشاره شده است؛ از جمله: قدیم، نکوکار و نیکی‌پسند. اشکال متن بر سر ضبط واژه «قدیم» است که حرف «ی» بعد از آن نه به عنوان یای نسبت پذیرفتنی است و نه به عنوان یای تعظیم و تفخیم وجهی دارد. می‌توان گفت یایی که بعد از «قدیم» آمده به اصطلاح یای بدل از کسره است که گاه برای نشان دادن کسره به کار می‌رفته است و بهتر است در چنین مواردی از رسم الخط امروز، تبعیت شود؛ یعنی بدون حرف «ی» و ترجیحاً با کسره اضافه بیاید:

قدیم نکوکار نیکی‌پسند به کلک قضا در رحم نقشبند

گفتنی است که در پنج نسخه خطی و همچنین در چاپ‌های قریب، گراف (سعدی، ۱۳۷۲: ۴۲۰) و امیرخیزی (سعدی، ۱۳۱۰: ۲)، واژه «قدیم» بدون «ی» ضبط شده و تأییدی بر نظر نگارنده است.

۳-۴-۲. بیت ۳۳۲۵

چو نافش بریدند روزی گسست به پستان مادر در آویخت دست

در شش نسخه خطی و پنج نسخه چاپی (سعدی، ۱۳۷۲: ۴۸۹)، بعد از فعل «بریدند» حرف ربط «و» آمده و نشان می‌دهد که اشکال ضبط متن مربوط به رسم الخط است؛ زیرا گاهی حرف ربط «و» را نمی‌نوشتند و گاهی به جای آن، روی حرف قبل علامت ضمه می‌گذاشتند. در هر صورت لازم است مواردی از این قبیل هنگام تصحیح مورد توجه قرار گیرد و مطابق رسم الخط جدید ویرایش شود:

چو نافش بریدند و روزی گسست به پستان مادر در آویخت دست

۳-۴-۳. بیت ۳۶۳۲

قضا روزگاری ز من در ربود که هر روزی از وی شبی قدر بود

«شبی قدر» از لحاظ نحوی و معنایی، مخل فصاحت است و به نظر می‌رسد یایی که بعد از شب آمده، نشانه کسره است؛ نه یای وحدت؛ چرا که شاعر هر روزی را که از عمرش گذشته به شب قدر مانند کرده است. بنابراین صحیح آن، «شب قدر» است؛ چنان که در دو نسخه خطی آستان قدس و پاریس و چاپ‌های گراف، امیرخیزی و ناصح (سعدی، ۱۳۷۲: ۴۹۳) چنین است:

قضا روزگاری ز من در ربود که هر روزی از وی شب قدر بود

۳-۴-۴. بیت ۳۶۹۵

خیالش خرف کرده کالیوه‌رنگ به مغزش فرو برده خرچنگ، چنگ

در پنج نسخه خطی (سعدی، ۱۳۷۲: ۴۹۵) و چاپ‌های فروغی (سعدی، ۱۳۶۳: ۳۸۴)، قریب (سعدی، ۱۳۴۶: ۲۰۲)، گراف (سعدی، ۱۸۵۸: ۴۱۰) و امیرخیزی (سعدی، ۱۳۱۰: ۲۳۱) به جای «خرف کرده»، «خرف کرد و» ضبط شده و بدیهی است که از لحاظ نحوی و معنایی بر ضبط متن، مرجح است:

خیالش خرف کرد و کالیوه‌رنگ به مغزش فرو برده خرچنگ، چنگ

۳-۵. اشکالات مرتبط با عمودی ابیات

اشکالاتی که به ارتباط عمودی ابیات مربوط می‌شود:

۳-۵-۱. ابیات ۲۶۱ تا ۲۷۶

بزرگان مسافر به جان پرورند	که نام نکویی به عالم برند
(۲۶۱)	(۲۶۱)
تبه گردد آن مملکت عن قریب	کز او خاطر آزرده آید غریب
(۲۶۲)	(۲۶۲)
ز بیگانه پرهیز کردن نکوست	که دشمن توان بود در زی دوست
(۲۶۵)	(۲۶۵)
قدیمان خود را بیفزای قدر	که هرگز نیاید ز پرورده غدر
(۲۶۶)	(۲۶۶)
غریبی که پر فتنه باشد سرش	میازار و بیرون کن از کشورش
(۲۷۲)	(۲۷۲)

از بیت ۲۶۱ تا ۲۶۵ سخن بر سر این است که با بیگانگان، اعم از مسافر و مهمان و سیاح به نیکویی رفتار کن و در عین حال از آسایشان برحذر باش. از بیت ۲۶۶ تا ۲۷۱ به حق شناسی و قدردانی از خدمتگزاران قدیم توصیه می کند و با حکایتی کوتاه در این باره سخن را به پایان می برد. اما در بیت ۲۷۲ دوباره از حضور بیگانگان و شیوه رفتار با «غریبی که پرفتنه باشد سرش»، سخن می گوید که ارتباطی با موضوع قبل ندارد و به نظر می رسد دنباله مطلبی است که در ابیات ۲۶۱ تا ۲۶۵ آمده است که به رفتار نیک و در عین حال محتاطانه با بیگانگان توصیه می کند و بدیهی است که در ادامه از بیگانگان آشوبگر و فتنه انگیز و نحوه رفتار با آن ها یاد کند.

در واقع بیت های ۲۶۶ تا ۲۷۱ باید بعد از این ابیات بیاید؛ چنان که در چاپ فروغی (سعدی، ۱۳۶۳: ۲۱۳)، ناصح (سعدی، ۱۳۷۱: ۵۵) و خزائلی (سعدی، ۱۳۶۶: ۷۲) نیز این ترتیب رعایت شده است:

بزرگان مسافر به جان پرورند
تبه گردد آن مملکت عن قریب
غریب آشنا باش و سیاح دوست
نکو دار ضیف و مسافر عزیز
ز بیگانه پرهیز کردن نکوست
غریبی که پر فتنه باشد سرش

...
قدیمان خود را بیفزای قدر

...
که هرگز نیاید ز پرورده غد
....

۳-۵-۲. بیت ۱۱۸۰ تا ۱۱۸۲

زیان می کند مرد تفسیردان
کجا عقل یا شرع فتوا دهد
ولیکن تو بستان که صاحب خرد
که علم و ادب می فروشد به نان
که اهل خرد دین به دنیا دهد
از ارزان فروشان به رغبت خرد

این سه بیت در باب دوم (در احسان) و در میان ابیاتی آمده که در آن، سخن از جود و بخشش است و هیچ ربطی به ابیات قبل و بعد ندارد؛ چنان که قبل از این سه بیت، حکایتی درباره حضرت ابراهیم با موضوع جود و احسان آمده و در ذیل «گفتار اندر احسان با نیک و بد» بیت ۱۱۷۹ آمده:

گره بر سر بند احسان مزن
که این زرق و شید است و آن مکر و فن

و بلافاصله بعد از این بیت، سه بیت مورد بحث آمده و در ادامه حکایتی نقل می شود با این مضمون که: مرد شیادی نزد عارفی می رود و به بهانه نجات از دست طلبکار سنگدل، تقاضای ۱۰ درم می کند. عارف پولی به او می دهد و در جواب کسانی که بر او خرده می گیرند که چرا فریب چنین شیادی را خورده است می گوید:

اگر راست بود آنچه پنداشتم ز خلق آبرویش نگه داشتم
وگر شوخ چشمی و سالوس کرد الا تا نپنداری افسوس کرد
که خود را نگه داشتم آبروی ز دست چنان گریزی یافه گوی...

کاملاً روشن است که حکایت مورد نظر در ادامه بیت ۱۱۷۹ و در تأیید این بیت است که می گوید: با این بهانه که فلان اهل مکر و حيله است، بذل و بخشش از او دریغ مکن. در واقع ترتیب ابیات بدون سه بیت مورد بحث اینگونه خواهد بود:

گره بر سر بند احسان مزن که این زرق و شید است و آن مکر و فن
حکایت عابد با شوخ دیده:

زبان دانی آمد به صاحب‌دلی که محکم فرومانده‌ام در گلی...

باری سه بیت مورد بحث، زاید و مربوط به جایی دیگر و احتمالاً مربوط به باب هفتم (در عالم تربیت) است.

۳-۵-۳. بیت ۲۹۱۴ تا ۲۹۲۰

مگوی آنچه طاقت نداری شنود که جو کشته گندم نخواهی درود
چه نیکو زده‌ست این مثل برهمن بود حرمت هر کس از خویشتن
چو دشنام گویی دعا نشنوی به جز کشته خویشتن ندروی
مگوی و منه تا توانی قدم از اندازه بیرون وز اندازه کم
نباید که بسیار بازی کنی که مر قیمت خویش را بشکنی
وگر تند باشی به یک بار و تیز جهان از تو گیرند راه گریز
نه کوتاه‌دستی و بیچارگی نه زجر و تطاول به یک‌بارگی

در این بخش، نکاتی چند در آیین سخن گفتن آمده و در پایان، حکایتی نقل شده که در آن از درویشی خوب خُلق ولی جاهل سخن رفته که مریدان زیادی به دیدارش می آمدند تا اینکه روزی کلامی بر زبان می آورد که جهل و نادانی او آشکار می شود و در نتیجه همه از گردش پراکنده می شوند. این حکایت ربطی به ابیات قبل ندارد، اما با بیت قبل از این ابیات؛ یعنی بیت ۲۹۱۳ کاملاً در ارتباط است و به نظر می رسد دنباله این بیت باشد:

به دهقان نادان چه خوش گفت زن: به دانش سخن گوی یا دم مزن

گفتنی است که این ابیات در شش نسخه خطی نیامده است (سعدی، ۱۳۷۲: ۴۸۲). بنابراین می توان گفت که ابیات ۲۹۱۴ تا ۲۹۲۰ زاید است یا متعلق به جای دیگری است.

بحث و نتیجه گیری

مجموع اشکالات مربوط به تصحیح بوستان که در این مقاله بررسی شده است به پنج دسته می توان تقسیم کرد:

- ۱- اشکالاتی که به معنای کلمه یا جمله مربوط می شود؛ به این نحو که یا جمله مبهم است یا کلمه ای در آن آمده که معنای آن مناسب متن نیست یا به ابیات قبل از بیت مورد بحث توجهی نشده و یا معنی بیت، خلاف نظر گوینده است.
 - ۲- اشکالاتی که ناشی از بی توجهی به سبک سخن سعدی است، چه از لحاظ فصاحت کلام یا انتخاب واژه مناسب و چه از لحاظ آرایه های ادبی.
 - ۳- بعضی اشکالات مربوط به نحو کلام است و جمله از لحاظ نحوی فصیح نیست.
 - ۴- چهار مورد از اشکالات، ناشی از بی توجهی به رسم الخط است.
 - ۵- اشکال دیگر مربوط می شود به ارتباط عمودی ابیات که حاصل جابه جایی ابیات است و لازم است هنگام تصحیح بدان توجه شود.
- ابیاتی که بررسی شد، نمونه هایی است از اشکالات مربوط به تصحیح بوستان و بایسته است در استناد به این اثر ارزشمند، از ضبط نسخه بدل ها غافل نباشیم.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Masume Musayi

<http://orcid.org/0000-0002-1847-6467>

منابع

- انوری، اوحدالدین محمد. (۱۳۷۲). *دیوان*. به اهتمام محمدتقی مدرس رضوی. جلد دوم. چاپ سوم. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی. دهخدا. لغتنامه
- سعدی، مصلح‌الدین. (۱۳۴۶). *بوستان*. به اهتمام و تصحیح و حواشی عبدالعظیم قریب. چاپ دوم. تهران: انتشارات علمی.
- _____ (۱۳۶۶). *بوستان*. شرح محمد خزائلی. چاپ ششم. تهران: انتشارات جاویدان.
- _____ (۱۳۶۸). *بوستان*. به کوشش نورالله ایزدپرست. تهران: انتشارات دانش.
- _____ (۱۳۷۱). *بوستان*. شرح اشعار و حواشی از محمدعلی ناصح. به کوشش خلیل خطیب رهبر. چاپ دوم. تهران: انتشارات صفی‌علیشاه.
- _____ (۱۳۷۲). *بوستان*. تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی. چاپ چهارم. تهران: انتشارات خوارزمی.
- _____ (۱۸۵۸ م.). *بوستان*. تصحیح و شرح گراف. وین: بی‌نا.
- _____ (بی‌تا). نسخه خطی متعلق به کارو میناسیان. تاریخ کتابت: ۱۳۱۶ ق.
- _____ (۱۳۱۰). *سعدی نامه یا بوستان*. تصحیح اسمعیل امیرخیزی. تبریز: کتابخانه ادبیه.
- _____ (۱۳۶۳). *کلیات*. به اهتمام محمدعلی فروغی. چاپ چهارم. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- _____ (۱۳۷۷). *گلستان*. تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی. چاپ پنجم. تهران: انتشارات خوارزمی.

سنایی، مجدودبن آدم. (۱۳۸۸). *دیوان*. به سعی و اهتمام محمدتقی مدرس رضوی. چاپ هفتم. تهران: انتشارات سنایی.

فردوسی، ابوالقاسم. (۱۹۶۶ م.). *شاهنامه*. تصحیح ی. برتلس و همکاران. ۹ جلد. جلد اول. مسکو: آکادمی علوم اتحاد شوروی

مؤید شیرازی، جعفر. (۱۳۷۷). *بازیافت بوستانی های سعدی*. شیراز: انتشارات ایما.

Translated References to English

- Anvari, M. (1993). *Divan*. corrected by Modares Razavi, M. T. Tehran: Elmi-Farhangi. [In Persian]
- Dehhoda, A. A. (1998). *Dictionary*. Tehran: Tehran University. [In Persian]
- Ferdowsi, A. (1966). *Shahnameh*. corrected by E. E. Berthels, Moscow. [In Persian]
- Mo'ayyed Shirazi, J. (1998). *Restored Verses of Saadi's Bustan (research about a few verses of Saadi's Bustan)*. Shiraz: Ima. [In Persian]
- Saadi, M. (1967). *Bustan*. corrected by Qarib, A.A. Tehran: Elmi. [In Persian]
- _____. (1987). *Bustan*. described by Khaza'eli, M. Tehran: Javidan. [In Persian]
- _____. (1989). *Bustan*. corrected by Izadparast, N. Tehran: Danesh. [In Persian]
- _____. (1992). *Bustan*. described by Naseh, M. A. and Khatib Rahbar, Kh. Tehran: Safi Alishah. [In Persian]
- _____. (1993). *Bustan*. corrected and described Yousefi, Gh. Tehran: KHarazmi. [In Persian]
- _____. (1858). *Bustan*. corrected and described by Graf, K. H. Vienna. [In Persian]
- _____. (1898). *Manuscript of Bustan*, belongs to C. Minasian. [In Persian]
- _____. (1931). *Bustan*. corrected by Amirkhizi, I. Tabriz: Adabiya. [In Persian]
- _____. (1984). *Kolliat*. corrected by Forughi, M. A. Tehran: Amirkabir. [In Persian]

- _____. (1998). *Golestan*, corrected and described by Yousefi, Gh. Tehran: KHarazmi. [In Persian]
- Sanayi, M. (2009). *Divan*. corrected by Modares Razavi, M. T. Tehran: Sanayi. [In Persian]

استناد به این مقاله: موسایی باغستانی، معصومه. (۱۴۰۲). تصحیح ۲۶ بیت از بوستان سعدی؛ مصحح دکتر غلامحسین یوسفی. *متن پژوهی ادبی*، ۲۷ (۹۸)، ۳۶۰-۳۲۵. doi: 10.22054/LTR.2023.69947.3615

Literary Text Research is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.